

Жан БЛО (Француска)

НАСЛЕДНИ НЕПРИЈАТЕЉ

Када је наш пријатељ Микелн, пре две године, у Венецији, у име словеначког ПЕН-а, предложио да се оснује Одбор писаца за мир, ја сам се, признајем, испрва одазвао прилично невољно. И нисам био усамљен. Рат и мир су посао државника, односно политичара, генерала, стручњака а не писаца. Шта бисмо могли друго да урадимо него да се придружимо општем клицању — о његовом уопштавању још ћемо, касније, прозборити — миру, и тако повећати инфлацију добро-намерних осећања и језичке збрке за коју више не треба доказивати да значи несигурност коју писци морају, због природе свог позива, снажније осећати и бити јој ненаклоњени. Нешто касније сам, захваљујући случају или срећи, налетео на цитат писца који је за мене један од најмодернијих стваралаца нашег времена и који је због својих способности изванредног мислиоца, даровит писац, а недавно је добио Нобелову награду: Елиас Канети.

У *Песниковом позиву* Канети наводи речи песника — његово име не помиње — којег је прочитао две недеље пред избијање другог светског рата: „Свему је крај... Ако би збиља био прави песник морало би да буде у мојој моћи спречавање рата“. Прва Канетијева реакција веома је слична оној коју је код мене и код других изазвао ваш план: да је реч о лажном разметању књижевника коме је криво „што човек постаје неповерљив истог часа када собни друг почне да се буса у прса разглашавајући своје велике планове!“ Ипак, Канети се касније предомислио па сам и ја тако учинио. У жаљењу, које избија из те реченице, у признању пораза је свест о одговорности која не прихвата бесмисао а у њену искреност не можемо сумњати. И Канети је тада био свестан чињенице да „стално употребљавамо и злоупотребљавамо“ речи које, у одређеним околностима, неизбежно доводе до рата. И Канети пита самога себе, вас и мене: „Ако речима можемо проузроковати толико ствари, како их речима не можемо спречити“; и додаје — обраћајући се, мислим, природно, нама: „Ништа није изненађујуће кад неко, ко више од других, све зачиње речима, такође више верује у њихов учинак“.

Наравно, нипошто не смемо заборавити да је узрок рату одувек сукоб због користи. Такође бисмо морали да анализирамо очигледну чињеницу да је израз „корист“ недвосмислен као што је и живот. Зар је Грцима било од користи да покупе војску из својих градова, запале Троју и, мада је краљичина лепота поседовала опипљива блага, какви су стратешки положаји и трговински монополи, спашавати Јелену? Ако верујемо Хомеру, то питање треба поставити већ на по-

четку. Неки кажу да, други не. Да ли је уопште могуће сумњати у то да побеђује ко боље говори, који говором боље брани своје тврдње, који боље налази речи што стварају утисак и привлаче? Бар је Тукидид у то уверен и он, заправо, слови за оца историје. Мада је знано да је био војсковођа, заповедник на копну и мору, и да је ужасно презирао образоване, узалуд ћемо у његовој приповеди тражити име неког од оних који су у тадашњој Грчкој вредели и међу којима нико није био као Сократ.

Тако је скоро половина чудовитих *Пелопонеских ратова* посвећена разјашњавању противуречних теза и обнављању говора којима су биле изложене. Као доказ да корист није нешто што је очигледно или бар с лакоћом препознатљиво навешћу новије догађаје с познатим последицама: први светски рат. Упркос труду и приликама да разговарам са најугледнијим умовима овог времена, међу којима је такође био велики пријатељ Југославије, Мане Спербер, никада нисам добио задовољавајући одговор на питање какву је *корист* имала Немачка Виљема II од светског рата који је, у знатној мери, проузроковала и започела. Ипак су ме уверавали да такмичење германске и српске свињетине није прошло без последица. Ако је тако, ко би хтео умрети због свињетине или боље продаје прасића? Ту животињу, која је уистину, омаловажена, можемо заменити златом, нафтом, друмом или реком, садржина питања не би била ништа мање замршена. То значи, да би прикрили корист, приказали су је тако да постане животно значајна и да људи буду спремни да дају све од себе да би је бранили или придобили, треба тако снажно пресвући речи да истинитост промене у осећајне вредности, у страст и одушевљење. Укратко, треба обавити посао песника и писца. Генерали су у читавој историји то добро знали: од почетка до краја минулог столећа то одјекује из њихове благолагољивости. Говорништво је један од њихових талената. Мислим да сам рекао довољно, да сам показао како су, од самог зачетка, сваки рат водили бесконачни батаљони речи. На корист, која је извор сукоба, наш утицај је још увек нејасан, наше честохлепне намере веома близу оним које Канети открива у књижевнику који се буса у прса оглашавајући своје велике планове. Ипак, можемо непосредно да надгледамо јер смо непосредно одговорни за предстраже батаљона речи, које уводе, прикривају, улепшавају.

Тим пре што су у прошлости наше дарове много пута употребили у немирољубиве сврхе. Можда не изравно због свињетине, већ због реке. Сетимо се само де Мисеове песме о „Вашем немачком Рену“. Тај нечасни посао има дубоке узроке које морамо упознати да бисмо се, пред њима, лакше одбранили. Рат је старији од мира, јер је страх, на којем се темељи и којег одсјај и поприште је, старији од храбрости. У децем добу људске врсте и јединке, туђина најпре обузме ужас. Примитивни народи, при својим првим разменама, нису били присутни. Поклоне су остављали на тајанственом, одређеном, месту. Ако би поклон био прихваћен, друга страна заменила би га својим. Још и данас, уверио сам се у то, људи, кад се сретну у дунгли, не погледају се у очи, него посматрају руке. Говоре да наш стисак руке нема никаквог другог извора и да је његова намена уверавање да рука, коју стискамо, није наоружана. Та претпоставка још увек није потврђена. Прихватамо је због њеног симболичног значења. Храброст ратника компензација је страху. „Тресеш се, стари костуре“, говорио је Турен, „још више би се тресао кад би знао куда те сутра водим“ — отуд његов сјај, претерана хвала у поређењу с цивилном храброшћу, која је плод разума, рада, искуства, цивилизације. Ми, писци и песници, деца смо извора и дубина. Старине нам више одговарају. Ми смо прворођенчад живота, не разума. Мит више волимо од светла разума; нагоне, сласт, осећаје више од разумског и много расуђивања, који стварно залагање за хармонију и разумевање претварају у апстракцију.

Ако је, дакле, предлагана анализа *користи* правилна, ако се мора зато да би наоружала руку, коју ће употребити, најпре претварати и обманути срце и дух који заповедају руди, биће њен први савезник, у тој превари, прастрах пред другима, пред туђином. Још више, *Користи* или боље, они који су је надисали, усмериће и употребити тај прастрах како им највише одговара. Зар нам искуство не говори да је свет случајно станиште, и све што је у њему непознато треба осећати као претњу. Човек, којег смо упознали, био је бео. Гледај, тај је црвен или црн! Тај је мали и мршав. Овај је висок и дебео. Нос је имао повијен. Овоме је орловски. Тај кљунасти нос, тај вамп, та висока прилика, та тамна кожа урадиће ми штогод нажао и тако ћу добити доказ за своје неискусно срце: застрашују ме! Тај страх одсјај је зла, које ће ми проузроковати. Још горе. Та страшила, која ће ми се за неко време, кад се примирим, чинити као смешни људи, карикатуре, не говоре *људски* (како фраза добро изражава то што осећамо!) Шта, то хркање, то гроктање, зар је то језик? Само ба... ба... и Грк, који је одиста најцивилизованији човек, тако упозна барбарство. И пре свега неко напаости с тим више него с блебетањем? Моју храброст, без сумње. А кад почне да говори, ништа не зна до бар... бар... ско, тим пре што *људски* говори тако као што говорим и разумем ја, мада је према мом језику насилан, квари га и ломи. У том насиљу читам непријатељство које га обизима и које ће убрзо сручити на ме. Тако код Балзакa читаве странице опонашају жидовски или немачки акценат, што свакако није злочин, али је израз насртљивости и расизма. Кроз нагласак мрзимо човека и с њим заједницу људи којој припада.

Тело, језик, акценат. Али, ако се врне храброст или ако дође до прилике, то је начин живота, то су навике и обичаји. Сви садрже свесне или подсвесне вредности које су садржај и одраз идентитета заједнице или појединца. Ко сам, ако не тај човек који не једе свињетину? Или ће ми онај, који је једе у мом присуству, доказати свој идентитет, односно напасти мој... и зар то није једно исто? Ономе, ко пије вино, пивопија је сумњив. Прехрамбене навике имају корене дубоко у душевном. Тај човек, који се храни свињетином и киселим купусом и то залива пивом, већ је сам по себи одвратан, морам га се бојати и презирати га. Уљудност, лепо понашање изражава или одражава не само друштвено опхођење него, такође, однос појединца према заједници и духу који је услов за њен настапак. Енглези слове за хладне људе у великој мери због тога што се с оне стране Рукавског залива рукују само у изузетним приликама; Французи важе за осећајне и полно разуздане јер се у Француској људи љубе на улици. Све те појединости и многе друге употребиће *Користи* кад јој се буде прохтело да нахушка једну заједницу против друге, подстакнути Непријатеља који је страшан и истовремено вредан презира и код којег све, како једе, пије, облачи се и понаша, доказује да не спада у људско друштво.

До сада сам говорио само о запрепашћујућој наивности. Треба се такође сетити искуства и његовог преобраћања. У сразмерно крутом свету већ столећима живе народи један поред другог а упркос томе веома затворени због узајамног незнања језика којим говоре, којима се препознају. Вековима је због супротних користи које су их одвајале, па, такође, међусобног непознавања, које су користили силници, долазило је до бројних сукоба, било је много мртвих. И мада сваки сукоб, упркос разочарања које доноси исход победнику скоро колико и победеном, упркос апсурдним последицама, које, убрзо, постају очигледне — и с обзиром на то не могу довољно препоручити обилазак кострунице и гробља у Вердену, где почива више од седамсто хиљада људи, чија просечна старост не прелази двадесет година и који су били, без дилеме, најлепша, најдаровитија, најзаноснија омладина коју је свет икад видео — сваки напад припрема и нагове-

штава наредни. Испрва само нејасну слутњу опасности коју ми је најавио туђин, потврђује искуство. Учинило ми се да је убица. И јесте. Моје учешће у злочину је тако брзо заборављено јер сви около говоре само о јунаштву. И ко је први: писац или песник? Он је тај — то ћу касније с Пол Дерулеом анализирати — који ће наћи речи за нејасне слутње и који ће описима и стиховима за увежбавање успомена учврстити и напунити подсвест цртама Наследног непријатеља. Ако грешим, разуверите ме. Нико није непогрешив. Хоћете пример? Збиља, није велики песник а толико публике и такав успех! Руж де л' Ил. Мислим да без испразних речи или заслепљујућег и претераног патриотизма могу да тврдим да сам почастован што припадам једном од најцивизованијих народа који је данас такође један од најмирољубијих које је икад упознала светска историја. Па ипак још увек учимо своју децу да нечиста крв мора да натопи наше њиве. Поштовање традиције? Вероватно! Фолклора? Немара? Наивности? Нипошто! Ако бисмо и даље настојали да створеног Наследног непријатеља искључимо из људског друштва, доказавши да убија и оправдали се за то што га убијамо, можемо учинити истину само толико да тај мит сузбијемо. Ах, нека ваше Јуде буду племените, плавокосе и нек имају повијен нос! Нек буду ваши Французи мршави, спори и поетични; ваши Немци црномањастии, нагли и додворљиви, ваши Руси умерени и витки. Збиља се не жалим. Мислим да је сваки писац, који само с једним придевом подлеже миту, крив не само пред стварношћу што је већ само по себи довољно зло, већ још више пред миром, од којег све зависи. Напротив, само ми имамо ту моћ и задатак да туђина приближимо, да искоренимо страх, који га по обичају узнемирава, да пробудимо интересовање за њега и жељу да га упознамо. Тајна уживљавања коју нам писци умеју открити, има, при том, велику снагу. Наш задатак је да наследног и могућег непријатеља покажемо изнутра, као да смо он сам. Или, можда, ако смо читали Толстоја, само још један хип верујемо да Рус нема нож у зубима једино кад наврће вотку. Да је Немац само пиво, кобасице или бајонет, између читања *Верџера* или *Изабраној рога!* Морамо истаћи велику улогу туђих књижевности и упознавати се с њима. Супротности које нас раздвајају, природно, остају. Међутим, то су сада супротности међу људима које морамо људски решавати. Ту су књижевности појединих народа. Њихова улога је још значајнија. Норману Мајлеру, његовом *Naked and the dead* (код нас преведено као *Голи и мртви*, прим. М. С. П) дугујем то што сам дознао како се може осећати млади Јапанац за време рата на Пацифику. Јошуа ми је у *Љубавнику* показао осећања које у младом Арапу изазива израелски буржуј. Те књиге и, срећом, још много других, таквих, имају праве заслуге за мир. Посао, труд, који је могуће стварно употребити.

Ипак, још увек говорим само о најлакшем облику, наиме о сукобу за који, можда с правом, сматрамо да спада у прошлост. Савремене, месно омеђене ратове који прерастају у тотални рат, на који се и не усуђујемо да помислимо, имају, или ће имати, различите узроке: расистичке, класне, идеолошке. И дан данас можемо, с лакоћом, помирити Француза с Немцем, Енглезом, Американцем. Тако јасно и гласно можемо говорити о томе само зато што се ницему више не супротстављају. Шта је Капиталист и Бољшевик? Ко би се усудио да једног објасни другоме? Пролетера Буржују, буржуја пролетеру? Ко би се усудио у спору, одлучујућем, говорити у корист њиховој међусобно такмичарској и истовремено једнакој људскости? Једно друго искључује из људског друштва. То је оно језичко слепило које наговештава рат. Свакако нестваран задатак. Мада, ако не намеравамо да се прихватимо, не смемо више говорити о старању писаца за мир. Нехајно би започели с најједноставнијим. Покрет за мир порузроковао је помешане осећаје, изазвао истинска, незадржива непријатељства. Морамо их разоткрити

јавности. Како пацифисти, тако и они који се супротстављају њиховом покрету, желе мир. Како га осигурати, то и само то их раздваја. На то морамо мислити и о томе морамо говорити. Неки мисле да је могуће обезбедити мир једино једнакомерним наоружањем. Други су мишљења да треба паметно ризиковати. Да би акција разоружавања у размерама општег наоружавања могла да повуче за собом такав покрет да из њега сви извуку корист, мир такође. Избор средстава их раздваја, циљ је исти. То треба истаћи, понављати, разглашавати.

Тако се враћам општем позиву за мир. Погрешно би било да га не ослушнемо и заборавимо да је та једногласност нова. Да се вратим Канетију. У књизи *Савести речи* записао је да се човечанство мора бојати искушења која још није придобило и проба које још није преболело. Мисли да је и дандањи лакше потпуно истребити човечанство него јавно, на ломачи, спалити само једног човека. Нацисти, који су, поред свог народа, били још само суровији према Словенима, Јеврејима и Циганима, у шкрипцу се нису усудили да употребе бојне отрове, мада су их имали. Зато нам апокалиптични догађаји у Хирошими и Нагасакију морају остати у сећању. Свакако не због тога да би оправдавали јапански милитаризам који је пропао истог дана, заједно са сто хиљада недужних жртава, већ стога што та усмена припада искуству човечанства, искуству које не допушта да се Зло врати. Подсетимо се, говорио сам о природној повезаности писача с дубоким човековим нагонима и говорио како нас је у прошлости заплела у ратоборност, односно у настанак мита о Наследном непријатељу. Још један други нагон је у тим дубинама, наклоњен нам и повољан, нагон за одржавањем врсте. Често се пробуди и покаже у смушеном, повремено и непријатном облику. Морамо га ослушнути, изразити његову спасоносну тајну, дочекати тај извор који тако пун наде избија из дубине моћи и њиме напајати наша дела и наше надахнуће. Још једна природна наклоност, коју дочекује наша списатељска природа, на нашој је страни. Рат се чини моћним само у апстрактном свету. Поглед на труп младог човека, који, јер је труп, не спада више ни у једну расу, народност или идеологију, није нам дозвољен. С осећањем, с осећајем за стварност у чулном опажању и мишљењу, које је за нас карактеристично, морамо приказати страхоте рата и спречити да буду опроштене. Још једна склоност је погодна за нас. Пошто смо осетљиви, нас, лептире с мудрошћу философа, више но друге, радује различитост, разноликост свега што се нуди очима и мислима. Каква права радост нас обузима због различитости која нас спашава истинске смртне опасности: досаде. То задовољство, та радост, која нас обузима сведочењем о разноликости врста, иста је радости коју нам причињава различитост људи, толико да превладавамо или заборављамо оквире које нам поставља страх. Ту радост због разноликости и богатства наше људске врсте морамо ухватити и препоручити другима. Њен весели ток убрзо ће са собом однети страх.

Не, ништа не можемо против рата. Много можемо да урадимо против стварања простора и расположења који једино омогућавају, који стварају потребу за њим, ако не већ задовољавајуће прилике. Каква средства имамо за ту намену? Скупили смо се да би их заједно нашли. И пошто смо се скупили у Југославији, нека нам велики југословенски писац, којег сам имао част да упознам баш овде, на Бледу, и на крају радо бих се поклонيو његовим сенима, да, нек нам Крлежа да надахнуће. Његов *Бој Марс* није само литерарна творевина. Такође је — и светао пример за то шта писац може да уради против ратне атмосфере, ако је храбар, племенит и даровит

Превео:
Милосав Славко Пешић